

Küreselleşmeden Sahiden Uzaklaşıyor muyuz? Ve Bu Konuda Ne Yapabiliriz?*

Ovamir Anjum**

2009 yılında *The Economist* dergisi, küreselleşmenin geri döndürülemez olduğu dogmasına karşın “dünya ekonomisinin entegrasyonunun neredeyse her alanda geriye çekildiğini”^[1] yazmıştı. Dünyamız, yıllardır süren küreselleşme sürecinden sonra şimdi bunun tersini tecrübe edeceği bir evreye mi geçiyor? Peki bunu olumlu mu karşılamalıyız? Küreselleşmenin “Batılı” liberal tüketim kültür ve bilgisini dünyanın dört bir yanına yayması gibi küreselleşmeden uzaklaşmak yenilenme için sahici bir alan oluşturabilir mi; kadim kültürlerin bilgeliklerini yeniden canlandırabilir mi ve manevi nihilizm, eşitsizlik, zulüm ve ekolojik tahribat gibi sorunları çözmemizi sağlayabilir mi? Ya da bu süreç yüzeysel bir dönüşümün ötesine geçemeyerek modern hedonizmin ve geleneksel baskı yöntemlerinin en kötü yanlarını bir araya mı getirir? Günümüzde baskıcı kapitalizm ile etnik-milliyetçiliğin yükselişi ve sağlaşması bir şeylerin işaretiyse eğer küreselleşmeden uzaklaşılmasının habercileri kaygı verici türdendir. Peki bu uzaklaşma iyi mi, kötü mü ya da önlenebilir mi? Bu konuda ne yapmak gerekir? Yeni dünya düzenine adapte olmak pek çok topluluk, yaşam tarzı, kültür, fikir ve kurumlar için bir ölüm kalım meselesi demektir. Farklı ilim alanlarının temsilcileri- tarihçiler, sosyal bilimciler, siyaset felsefecileri, ekonomistler tarafından ve en önemlisi de canlandırılmış bir İslami ilim geleneğinin – bu sorula-

* Anjum, O. (2020). “Küreselleşmeden Sahiden Uzaklaşıyor muyuz? Ve Bu Konuda ne Yapabiliriz?”. (Çev. Ahmet Arif Günaydın). *İslam ve Toplum Araştırmaları Dergisi, Amerika*, Sayı 1, 13-30. <https://doi.org/10.35632/ajis.v37i1.3470>.

** Toledo Üniversitesi Felsefe ve Dini Çalışmalar Bölümü, İmam Hattab İslam Araştırmaları Kürsüsü Bölüm Başkanı, AJIS eş-editörü

[1] Walden Bello, *Capitalism's Last Stand: Deglobalization in the Age of Austerity* (New York: Zed Books, 2013), 1; “Turning their Backs on the World,” *The Economist*, Şubat 19, 2009, <https://www.economist.com/international/2009/02/19/turning-their-backs-on-the-world>.

ra cevap verebilmesi için yakından incelenmeleri gerekecektir.

Geçmişe dair anlayış olmadığı durumda gelecek öngörüsü de mümkün değildir. Geçmişe dair bir bakış geliştirmeden geleceğe dair bir vizyon geliştiremeyiz. Küreselleşme fırtınasının Müslüman ümmetini bilinçsiz ve hazırlıksız yakalamasının üzerinden neredeyse yarım asır geçmişken rüzgârın yönü değişmeye başlıyor. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda daha kolay kontrol edilip sömürülebilmeleri için sömürgeci güçler tarafından küçük devletçiklere dönüştürülen Müslüman dünyası çeyrek yüzyıl boyunca çeşitli seküler milliyetçi ideolojilerin petri kabına ve süper güçlerin vekalet savaşlarına sahne olan bir satranç tahtasına dönüştü. İlk dönemlerde İslam İşbirliği Teşkilatı (1969) gibi önemli girişimlere rağmen güçlü bir merkeze, lidere ya da ortak bir vizyona sahip olmayan Müslüman dünyası; soğuk savaş siyasetinin yerini neoliberal politikaların aldığı bir dönemde dümensiz bir gemiye dönüştü. 1990'larda küreselleşme olarak adlandırılan yeni tek kutuplu dünya düzeni, ortaya çıktığı zamankinden farklı kazananlar ve kaybedenler oluşturarak sona eriyor olabilir. Kuzey kürenin çok uluslu şirketleri ve ekonomik ve siyasi elitleri dışında küreselleşmenin "kazananları"; Çin ve Hindistan gibi yoksulluk geçmişli, derin bir ahlaki ve toplumsal çürümenin ekonomik modernleşmeye eşlik ettiği sömürge sonrası devletlerin elitlerini ve hatta orta sınıflarını da içeriyor. Bu ülkelerin küreselleşmenin nimetlerinden faydalanmasındaki görelî başarısı birkaç ortak özelliğe dayanıyor: Bu ülkeler istikrarlı ve güçlü (fakat adil ya da iyi olmak zorunda olmayan) siyasi kurumları bulunan büyük ekonomilerdir. Müslüman ülkeleri herhangi bir açıdan başarılı olarak değerlendirilemeyeceklerse de küreselleşme, Müslüman topluluklar için gizli bir nimet olmuştur (inanırlar için tıpkı her musibetin olması gerektiği gibi!). Küreselleşme, Müslüman dünyanın farklı noktalarını birbirine bağladı ve Kuzey kürede büyük Müslüman toplulukların oluşmasını sağladı. Devlet kontrolündeki ulusal kanalların yerini uydu yayınlarının ve sosyal medyanın alması Müslüman kalabalıkların ortak değerlerinin ve acılarının güçlü bir şekilde tanınmasını ve küresel İslami söylemlerin ve tartışmaların ortaya çıkmasını sağladı. Bu küreselleşmeci değişimleri mümkün kılan ekonomik ve siyasi süreçler yerlerini küreselleşmenin temel özelliklerini aşındırıp aşındırmayacağı hiç de kesin olmayan çok kutuplu bir dünya düzenine bırakıyor. Bu değişim Kutlu Peygamber'in ümmetine bir ferahlık sağlayıp onurlandıracak mı, yoksa şu ana kadarki cılız kazanımları geri çevirip adaletsizliği ve baskıyı şiddetlendirerek daha da zayıflatacak mı? Müslüman ulemanın, entelektüellerin ve sosyal bilimcilerin gelmekte olan dönemin tehlikelerini ve fırsatlarını tanımaları, ümmet'in ortak geleceğine dair vizyonlar ve yol haritaları oluşturmaları adına iyi olacaktır.

Öncelikle küreselleşme fenomenini ele alalım: Küreselleşmeyi tanımlamanın

zorlukları kendisini küreselleşmeden uzaklaşmayı tanımlamak ve tespit etmek üzerinde de gösteriyor. Konu hakkında başlangıçta oluşan literatür küreselleşmeyi, tarihin farklı dönemlerinde kesintilere uğrayarak gerçekleşmiş bir olgu olarak tanımlıyor. Küreselleşmenin son iki evresi yani 1930'larda sona eren uzun on dokuzuncu yüzyıl ve daha yakın dönemde yani 1980'lerde başlayan süreç, dünyanın büyük bir kısmı için yıkıcı etkilere yol açmıştır. İlki, Batı Avrupa'nın sömürgeciliğinin gelmekte olduğunu haber vermiş hatta bu sömürgeciliği de içermişken ikincisi, merkezinde ABD'nin bulunduğu küresel kapitalizm şeklinde tezahür eden Amerikan dünya düzeniydi. Sürecin yaşandığı herkes tarafından kabul edildiğinde bile küreselleşme kavramının ne anlama geldiği büyük tartışmalara konu olmuş; araştırmacılar tek bir süreçten mi yoksa pek çok ayrı süreçten mi söz edildiği konusunda ve bu süreçlerin ne olduğu hususunda uzlaşmamıştır. Bu tanımların ekseriyeti küreselleşmeyi, dünya çapındaki sosyal ilişkileri ve küresel piyasayı - yerel ve ulusal bağlantıları zayıflatması pahasına - yoğunlaştırması şeklinde tanımlamakta birleşir.^[2] Küreselleşme tabiri 1960'larda ortaya atılmış olsa bile Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında 1990'larda dünyayı etkisi altına aldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği İngiliz ve Fransız sömürgeci imparatorluklarının çekilmesiyle oluşan boşluğu doldururken ABD yeni hegemonik güç, Birleşmiş Milletler Amerikan Barışı'nın diplomatik kolu ve ABD doları ticaretin yeni standardı haline geldi. Soğuk Savaş modernitenin iki versiyonu arasındaki ideolojik bir çatışma olarak anlaşıldı: Kapitalizmi savunan Atlantik modernite (ya da erken gelişenlerin modernitesi); ve bu kapitalist moderniteye ultramodern bir tepki ile Avrupa'da ortaya çıkıp Sovyetler Birliği şeklinde iktidara gelen modernite. Soğuk Savaş siyasetin ekonomiyi kontrol ettiği bir dönemdi. İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri az gelişmişliği ve ideolojik başkaldırıları bu düzene karşı en büyük tehdit olarak gördükleri için ulus-devlet yapısı dünyanın dört bir yanında pekişti; kalkınma programlarını hayata geçirmeleri için devletlere destek olacak küresel kurumlar inşa edildi. Devletin kontrolündeki kapitalizm modeli ya da kalkınmacılık, 1930'lardaki Büyük Buhran'a yol açan dizginsiz bir kapitalizmin sebep olduğu felaketlerin sonucunda John Menard Keynes tarafından önerilmişti. Keynesyen ekonomik düşünceye 1970'lerde büyük sermayenin gösterdiği tepki küreselleşmenin başka bir aşamasına yol açtı. Dünya'nın en büyük iki ekonomisi, Thatcher ve Reagan'ın liderliklerindeki Birleşik Krallık ve ABD, ekonomide devletin rolüne karşı bir kampanya başlattı. Neoklasik ekonomiden ilham alan bu neoliberal ekonomik model ya da Washington Konsensüs'ü, yatırımlar için optimal bir ortam talebinde bulundu, bu

[2] Manfred Steger, *Globalization: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 8-9.

ise düzenlemelerin, gümrük vergilerinin ve kamu hizmetlerinin kaldırılması, özelleştirmeler ve müsamahasız bir mülkiyet hakkı anlamına geliyordu. Bu anlayış en parlak yıllarını 1990'larda ve 2000'lerde, 2007-2009'daki büyük resesyon dönemine kadar yaşadı.

Yeni bir çok kutupluluk dönemi tereddütte birlikte yükseliyor.^[3] Kuzey kürenin liberal demokrasilerinde aşırı milliyetçi politikalar hem ekonomik hem kültürel sebeplerden dolayı küreselleşme karşıtı ajandayı sahiplendiler ve etkisi sürecektir dikkate değer seçim zaferleri kazandılar. Beyaz üstüncülüğü, ekonomik milliyetçilik, göçmen karşıtlığı ve İslamofobi'nin ittifakı küreselleşme karşıtı bir sağcı tsunami oluşturdu. Bu sağcı küreselleşme karşıtlığı, solun küreselleşmeye karşı uzun zamandır dile getirdiği güçlü ekonomik, siyasi ve ekolojik eleştirileri karşısında üstün geldi.

Küreselleşmeden son derece büyük zarar gören Müslüman devletler bir çöküşün eşiğinde duruyorlar. Bir taraftan Müslüman dünyanın baskıcı otoriter rejimleri kendi halklarının ve dünya genelindeki Müslümanların çıkarlarına karşı açık bir şekilde ve hiç olmadığı kadar derin bir umursamazlık içindeler. Diğer taraftan da dünyanın diğer bölgelerindeki Müslüman azınlıklar eşine rastlanmamış ve giderek artan bir zulümle karşı karşıyalar. Ünlü İsraili gazeteci ve akademisyen Elizabeth Tsurkov 2020'nin Haziran ayında attığı bir tweet'te bu durumu şöyle özlü bir şekilde özetledi: "Srebrenitsa'dan 25 yıl sonra bugün Müslümanların hayatları hiç olmadığı kadar değersizleştirildi: Çin'de soykırım, Burma'da etnik temizlik, Suriye'de tekrar eden kimyasal silah saldırıları ve işkence ile ortadan kaldırma. Bundan 25 yıl sonra, dönemin hesabı sorulmayan suçlarına korku ile bakacağız muhtemelen."

Buraya nasıl geldiğimiz herkes tarafından bilinen bir sır. Soğuk savaş döneminde, iki süper güç yeni yeni oluşmaya başlayan bu devletlere jeopolitik bir satranç tahtası muamelesi gösterdiğinde sahne hazırlanmıştı. Müslüman ülkeler ucuz işgücü ve yeni pazarlar arayan küresel şirketlerin kıyımına bilhassa hazırlıksızdı. Yerli işletmeler yok edilirken küresel ticaretten bir anda gelen kazanç, kolayca yolsuzluk yapabilen ve neredeyse yok hükmündeki ulusal kurumların denetiminden uzak, elitlerin cebine giriyordu. Gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda büyük sermaye siyaseti işgal etmişken, gelişmekte olan ülkelerde

[3] Alanın önde gelen uzmanlarından Eric Helleiner'a göre yeni ekonomik güçler rezerv para birimleri olarak ABD dolarında kalıyor olsalar da ABD liderliğindeki mevcut dünya düzenini değiştirmek için tedrici fakat kararlı adımlar atıyorlar. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods Konferansı'nda ABD liderliğindeki galip devletlerin sıfırdan yeni bir dünya düzeni kurmasının tam aksini ifade eder. Örneğin bkz. online dersi "Legacies of the 2008 Global Financial Crisis," *YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=lr_YhVpC_GU&t=3185s, 45:00'ten itibaren (erişim tarihi 24 Ağustos 2020).

küresel kapitalizm otonomiye [*self-determination*] andırır herhangi bir oluşumu çok daha kolay bir şekilde yıkarak ve ahbap-çavuş kapitalizminin ateşini harlayarak eşitsizlikleri derinleştirdi, eski ya da yeni her türlü kabileci çatışmayı alevlendirdi. Siyasetin elinde tuttuğu güç (demokratik ya da otoriter olsun) -yani kaynak dağıtımı, küresel ve yerel güçleri kısıtlama yetisi- her yerde azaldı.

Küreselleşmenin internetin yükselişine tekabül eden bu evresinin amaçlanmamış fakat dünyayı dönüştürücü etkileri arasında emeğin, bilginin ve her şeyden çok hassasiyetlerin ve arzuların hareketliliği gösterilebilir. İnsanlar çalışmak için yer değiştirirken küresel şirketler de ucuz emeğe ulaşmak için az gelişmiş ama siyaseten istikrarlı ülkelere yerleştiler; internet dünyanın dört bir yanını sardı ve uydu yayınları geç modern liberal kapitalist tüketim kültürü ile (yani gezegendeki en toplum karşıtı, bireyci kültür ile) toplum ve aile yapılarına nüfuz etti. Dünya bir köye dönüşür gibi duruyordu (fakat bu köy, Hollywood'un ahlakıyla şekillenmişti).^[4]

Küreselleşmenin amaçlanmamış sonuçlarından bir diğeri de kendi rakiplerini de yaratan El-Cezire olgusudur. Fosil yakıtları bakımından zengin küçük bir körfez emirliği olan Katar'da kurulan ve Arap dünyasında habercilik devrimi gerçekleştirmek için BBC ve CNN'de çalışmış gazetecilerden bir kadro kuran, türünün ilk örneği bu yarı bağımsız haber kanalı, açık diyalogun ve tartışmanın da bulunduğu ve bölgesel otokrasilerin ve kültürel çatışmaların eleştirildiği liberal ve küreselci bir perspektiften küresel ve görece tarafsız bir yayıncılık sundu. Diğer etmenlerin yanında vatandaşların ve genelde sessiz bırakılanların siyasi eleştiride bulunabilme ihtimali sıradan insanların siyasi öznelliğini yeniden şekillendirdi. Bu küreselleşmeci akımlar ve neoliberalizm ile birlikte on yıllardır ağırlaşan eşitsizlikler ve aşağılamalar, 2011'deki Arap ayaklanmalarını doğurdu. Ayaklanmaların sonrasında ise hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, ABD ve İsrail sağı tarafından desteklenen eşit düzeyde güçlü otoriter karşı devrimler yaşandı.

Ulus Devletin Sonu

Küresel sahneye geri dönüp dünyanın küreselleşme tarafından nasıl dönüştürüldüğünü soralım. Pek çok düşünür küreselleşmenin, ulus devleti yani 1648 yılındaki Vestfalya Antlaşması ile ortaya çıktığı düşünülen siyasi sistemi aşındırdığını ya da temelinden dönüştürdüğünü ileri sürüyor. Bu süreç Avrupa'nın

[4] Bu hikaye, kendisine has basitleştirmesiyle New York Times gazetesi yazarı Thomas Friedman tarafından, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization* (New York: Farrar, Straus, & Giroux, 1999) ve *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century* (New York: Farrar, Straus, & Giroux, 2005) gibi kitaplarda anlatılmıştır.

güçlenerek dünyanın eski güç merkezlerinin çok ötesine geçmesini ve Batı-dışı dünyaya sömürgecilik ve sömürgecilik-karşıtlığı şeklinde yayılmasını sağladı. Öyleyse ulus devletin zayıflamasını, birkaç senede ya da on yılda bir gerçekleşen sıradan ayaklanmalar ve devrimler olarak değil, bu döneme ait çok mühim bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir.

Küreselleşmeyi, uluslararasılığı ve neoliberalizmi ulus devletin sonu olarak gören pek çok isimden biri olan Fransız düşünür (ve 2000-2008 yılları arasında BM Barış Misyonu Başkanlığı'nı yürütmüş) Jean-Marie Guehenno, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra 1993'te – yani Avrupa Birliği'nin kurulduğu yılda – Batı'ya dair çok temel bir şeyin değişmeye başladığını öngörülü bir şekilde dile getirmiştir: “1989, 1945'te ya da 1917'de başlamış bir dönemin değil 1789'da Fransız ihtilali ile kurumsallaşmış bir dönemin kapanışını ifade etmektedir. Ulus-devletler döneminin sonunu getirmektedir.”^[5] Dahası, ona göre, ulus olmadan demokrasi de var olamaz. Tıpkı Roma Cumhuriyeti'nin yerini Roma İmparatorluğu'nun alması gibi bizim yaşamaya başladığımız yeni dönem de...“vatandaşlarının kolektif bir egemenlik ifadesi olma yetisini gittikçe kaybettiği” bir imparatorlukken bu imparatorlukta vatandaşlar “bölgesel [*territorial*] sınırları git gide belirsizleşen soyut bir alanda haklara sahip ve yükümlülüklerle tabi birer hukuki süjeden ibarettirler.”^[6] Guehenno'nun bu sözleri o zaman için panik yaratıyor gibi görünmüş olsa da daha geniş bir şekilde tekrardan okunmayı hak ediyor:

İktidarın yasalarında yaşanan bu devrim ilk önce ticari dünyada gerçekleşti: Soğuk Savaş'ın sona ermesi sayesinde artık siyasi alana da yayılıyor; Washington'dan Brüksel'e oradan da Tokyo'ya kadar bütün sanayileşmiş dünya, iktidarın kurallarının değiştiğini görüyor. Bizler ulusların süper-uluslar ile ikame edilmesinin yeterli olacağını düşünüyorduk, tıpkı büyük şirketlerin küçük teşebbüsleri içine alması gibi. Şunu fark etmeye başladık ki iktidarın boyutu değiştikçe doğası da değişiyor... Aydınlanma'nın bizlere bıraktığı siyasi organizasyon insanlık tarihinde yalnızca bir bölüm, gelişimimizin bir evresinde siyasi bir düzen içerisinde özgürlüğü tahsis etmek için bulduğumuz bir yöntemdir. Özgürlüğün bu tanımını ulus-devletlerin doğuşu ve serpilmesine izin veren koşullar karşısında hayatta kalamayacaktır. O halde, bu yeni dönemin kurallarını anlamalıyız, onunla kavga etmek için değil – ki bu boşa nefes tüketmek olur – fakat özgürlük ideali olabilecek ve olması da gereken şeyi kurtarmak için anlamalıyız.^[7]

[5] *The End of the Nation State* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995), x.

[6] a.g.e., xii.

[7] a.g.e., xiii.

Guehenno'ya göre ulus, Avrupa'ya özgü bir fikirdi; toplumsal, dini, ırksal ya da etnik bir grup değildi; "tarihsel etmenlerin özgün bir kombinasyonunun ürünüydü ve hiçbir zaman tek bir boyuta indirgenemezdi... [ulus] insanları ne oldukları üzerinden değil birlikteliklerinin ortak hafızasında bir araya getirir." Aslında, "ulusun ancak tarihsel bir tanımını yapılabilir." Buna karşın o bir kabile değildir; "Avrupalı tanımıyla bir ulus, her şeyden önce bir yerdir; yani kesin çizgilerle belirlenmiş bir bölgedir." Dolayısıyla ulus fikrinin geçici olması hiç de şaşırtıcı değildir. Guehenno, dünyanın dört bir yanındaki sömürgeleştirilmiş zihinlere de uygulanabilecek şu gözlemini Avrupalı arkadaşlarıyla paylaşıyor:

"Bizler Avrupalı bir kalıptan çıkmış ürünler olarak ulusu tüm toplumların doğal varış noktası gibi kendini açıklamayı gerektirmeyen bir siyasi form olarak düşünmeye alıştık. Belki de artık Avrupa'nın dünyaya sunduğu bu ulus fikrinin geçici olduğunun anlaşılma vakti gelmiştir ve bu tecrübenin Avrupa'ya ait bir istisna ya da krallıklar çağı ile 'neo-emperyal' çağ arasında istikrarsız bir geçiş dönemi olduğunu düşünmeye başlamalıyız."

Kelimenin kendisini fazla kullanmamış olsa da ona göre küreselleşme, siyasetin ve demokrasinin temel şartı olan yerel dayanışma fikrini tehlikeye atacaktır.

Guehenno'nun yazdıklarının üzerinden henüz 30 yıl geçmemişken ve Amerikan demokrasisinin ya da demokrasinin ta kendisinin en parlak günlerinin geride kaldığına dair entelektüel ağıtların bir çığa dönüştüğü şu günlerde bizler küreselleşmenin derin çelişkileri konusunda yeterli kavrayışa sahip değiliz. Emin olduğumuz bir şey varsa o da yakın geçmişin hiçbir nesli, şu an yetişen nesil kadar dünyayla ilgili hayal kırıklığı yaşamamıştı. Gelmekte olan ekolojik yıkım ve küresel kapitalist etkinlikle yakından ilişkili yıkıcı eşitsizlikler sayesinde bu hayal kırıklığına götüren temeller çok sağlam bir biçimde atıldı.

Küreselleşmeye dair ahlaki ve varoluşsal endişeler bir yana, bu fenomeni kuramsallaştırma çabası içerisindeki çalışmalara da göz atmalıyız. Küreselleşmenin öne çıkan yorumlarından biri de "günümüzün üst üste binen yetki alanlarına sahip ulus-devletleri, ulus aşırı kurumlar ve özgün, özel küresel rejimler, feodal düzenin çok katmanlı siyasi coğrafyası"na benzer özellikler gösterip (Avrupa'nın) ulus-devlet öncesindeki halini andırıyor: ."^[8] Hollandalı-ABD'li sosyolog Saskia Sassen küreselleşmeyi, ulus-devletlerin karmaşık sisteminde devletlerin "gittikçe artan karşılıklı bağımlılığı ve küresel sistemlerin oluşması" ile tanımlanan "temelden etkileyen bir dönüşüm" olarak görmektedir. Ona göre bu dönüşüm, ulus-devletin, yani "son birkaç yüzyıldır toplumun tüm temel yapı taşlarını içeren birimin", güçlü ve muazzam karmaşıklıkta yapılarında

[8] a.g.e., 4.

gerçekleşmektedir.^[9] Başka bir deyişle, en azından gelişmiş ülkelerin dünyasında ulus-devlet yıkılamayacak kadar büyüktür. Gerçekleşmekte olan dönüşümlerin merkezinde ve onların aracısı olmanın dönüştürücü bir tarafı da var. Küreselleşme olarak tanımlanan bu “ulussuzlaştırıcı” süreçler daha eski süreçlerle hem bir arada gerçekleşiyor hem de onlarla rekabet ediyor. Küreselleşmeden uzaklaşmayı düşünürken Sassen’in görüşü bunu ulus-devletin merkeziliğinin yeniden doğuşu ya da restorasyonu olarak değil, sonucu belirsiz ve herkesin etkileyebileceği karmaşık ve açık uçlu süreçler ve müzakereler olarak görmeye yönlendiriyor. Literatüre göre küreselleşme sonrası dünyanın küreselleşme öncesine dönmesi ihtimal dahilinde olmamakla birlikte neye benzeyeceği, kazananları ve kaybedenleri önceden belirlenmiş değildir. Gerçekleşecek dönüşümler savaşların nasıl gerçekleşeceğine bağlı olarak bölgeden bölgeye ve kentten kente farklılık gösterecektir.

Küreselleşmeden Uzaklaşma: Lokomotifler ve Çekinceler

Küreselleşmeden uzaklaşmaya dair literatürlerden birine göre bu kavram dünyadaki ABD hegemonyasının gerilemesi ve tek kutuplu bir dünyadan ekonomik, siyasi ve hatta kültürel alanda çok kutuplu bir dünyaya geçiş olarak tanımlanıyor. 2012 yılında Washington’ın en üst istihbarat kurumu olan Ulusal İstihbarat Konseyi’ne göre:

“2030’da ... 1750’den beridir Batı’nın tarihsel yükselişini tersine çevirecek şekilde ... hiçbir ülke hegemonik bir güç olamayacaktır. Asya; küresel güç, ekonomik büyüklük, nüfus, askeri harcama ve teknolojik yatırımlar bağlamında Kuzey Amerika ve Avrupa’yı geride bırakacaktır. Dünya’nın en büyük ekonomisi muhtemelen, ABD’yi 2030’dan birkaç yıl önce geride bırakarak tek başına Çin olacaktır.”^[10]

Tarihçi Alfred McCoy 2019 tarihli, “Bizim Dünya Düzenimizin Sonu Geliyor” (*The End of Our World Order is Imminent*) başlıklı makalesinde “Tarihte en az 200 imparatorluk yükseliş ve düşüş yaşamıştır ve ABD bir istisna olmayacaktır” demiştir. Tarihin bastırılmaz kuralları dışında McCoy’un dile getirdiği daha spesifik gelişmeler arasında Çin’in yükselişi (ki McCoy bunun insan hakları ve hukukun üstünlüğü ile ilgilenenler için kaygı verici bir gelişme olduğuna inanmaktadır) ve her şeyden önemlisi iklim değişikliği bulunur.

Bir başka literatür de teknolojiye, teknolojinin ekonomik ve askeri etkisine

[9] Saskia Sassen, *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages* (Princeton University Press, 2006), 27.

[10] a.g.e., 401.

odaklanıyor. Dünya Ekonomik Forumu'nun kurucusu Alman ekonomist Klaus Schwab "Dördüncü Sanayi Devrimi"nden söz ediyor. Bu temel toplumsal dönüşümler serisinin birincisi buhar gücü ile ilerleyen 18. yüzyıldaki Endüstri Devrimi iken ikincisi 19. yüzyılda elektrikle, üçüncüsü ise 20. yüzyılın sonunda dijital devrimle gerçekleşmiştir. Schwab'a göre dördüncü devrim daha da büyük bir etkiye sahip olacaktır. ABD'li askeri stratejist ve tarihçi T.X. Hammes'e göre dördüncü Sanayi Devrimi'nin önemli bir sonucu küreselleşmeden uzaklaşma olacaktır.^[11] İşgücü avantajında ve üretimde, teknolojik farklılıklarla yaşanan düşüşle birlikte enerji üretimi petrole bağımlı kalmak yerine yerelleşecek ve her bölge üretimini yerel ölçüde gerçekleştirebilecektir. Bu da "ticaretin, hizmetlerin ve yatırımların küresel hareketinde büyük düşümlere yani küreselleşmeden uzaklaşmaya yol açacaktır." Ekonomik büyüme artık "bölgeler arası ya da küresel ticaretin aksine bölgesel pazarlara odaklanacaktır."^[12] Harvard İşletme Okulundan Michael E. Porter, 1990'larda ileri sürdüğü yankı uyandıran görüşünde; ulusların rekabet avantajlarını hammadde, siyasal sistem ya da askeri güç yerine birbirine bağlı şirketler, arzlar, ilişkili endüstriler ve kurumlardan oluşan kümelenmelerin oluşturduğunu belirtir. Hammes'e göre "ticaret sektörü malları ve hizmetleri bölgesel ve hatta yerel pazarlarda satarak küresel ticaretten kazandığından fazlasını elde edecektir."^[13] Askerî açıdan da Hammes, görece küçük aktörlerin askeri silah teknolojilerini üretebilecek ve büyük güçlerin askeri pozisyonunu değiştirebilecek konuma gelebilmesinden dolayı ABD'nin müdahalecilikten ve küresel kolluk gücü rolünden dramatik bir şekilde uzaklaşması gerekeceğini iddia etmektedir.

Küreselleşmeden Uzaklaşmayı Savunmak

Artan eşitsizliği protesto eden *Occupy Wall Street* ya da polis şiddetini ve sistemik ırkçılığı protesto eden *Black Lives Matter* hareketleri kapitalizmin ana yurdunu sarsmadan önce 1999'da kırk binden fazla gösterici küreselleşmeyi protesto etmek için Seattle'da toplanmıştı (*Battle of Seattle*). Finans uzmanı Noah Smith şöyle yazmıştır: "Bu gösteriyi düzenleyenler çok çeşitli gruplardan oluşuyor – ucuz yabancı işgücünden endişe duyan sendikalar, doğayı kirleten aktivitelerin yabancı ülkelere yaptırılmasından endişe duyan çevreciler, güvenilir olmayan ithal ürünlerden kaygılanan tüketici koruma grupları, diğer ülkelerdeki kötü çalışma koşullarından kaygı duyan işçi hakları grupları ve sadece kapitalizme

[11] Şuradan alınmıştır: Alfred McCoy, *In the Shadows of the American Century: The Rise and Decline of US Global Power* (Chicago: Haymarket Books, 2017).

[12] T.X. Hammes, *Deglobalization and International Security* (Amherst: Cambria Press, 2019), xiii.

[13] a.g.e., xiii.

olan öfkelerini göstermek için toplanmış farklı fraksiyonlardan solcular.”^[14] Küreselleşmeciler ile küreselleşme karşıtları arasındaki tartışma son yıllarda kızıştıysa da iki taraf da kalıcı bir üstünlük sağlayamamıştır. Hiç şüphesiz küreselleşme toplam refahı birkaç kat artırdı, fakat ahlaki meşruiyetini yoksulluğu azaltmasına dayandırdığı takdirde performansı pek de iç açıcı sayılmayacaktır. Berkeley’den ekonomi profesörü Pranab Bardhan’ın 2007 krizinden hemen önce kaleme aldığı “Küreselleşme Dünya’nın Yoksullarına Yardım mı Ediyor Zarar mı Veriyor?” başlıklı makalesinde vardığı sonuçta olduğu gibi küreselleşmenin yoksulluk karşısındaki performansı etkileyici olmaktan uzaktır. Bu dönemde Çin’de (% 70’ten 27’ye), Hindistan’da (% 63’ten 42’ye) ve Endonezya’da (% 55’ten 11’e) pek çok insanın yoksulluktan çıktığı doğru, ancak bu değişimin büyük bir kısmı küreselleşmenin hızlandığı 1980’lerden önce gerçekleşmiştir: Bu dönemde Çin’de yoksulluk sınırını aştığı düşünülen 400 milyon insandan 300 milyonu devlet reformları ve altyapının gelişmesi sonucunda 1987’ye gelindiğinde bu eşiği geçmişti. Benzer şekilde Hindistan ve Endonezya’da da değişim Yeşil Devrim gibi farklı sebeplerle ilişkilendirilebilir.^[15]

Kapitalizmin küresel yayılımı olarak anlaşıldığı haliyle küreselleşmenin bizzat kendisi yoksullara yardım etmemiştir. Bunun yerine devasa dilimde az sayıda kazananın ve çok fazla sayıda kaybedenin bulunduğu muazzam bir eşitsizlik üretmiştir. Buna karşın, daha başka (ekonominin ötesindeki) sonuçları çok daha büyük çaplı ve karmaşıktır. Bu sonuçların etkileri kültürel, toplumsal, siyasi ve ekolojik alanda kendilerini hissettirmiştir. Bu alanlardan belki de yalnızca sonuncusundaki etki bilimsel bir şekilde ve belli oranda bir kesinlikle ölçülebilir. Doğanın kıyımı aynı zamanda en uzun etkiye sahip ve tahayyül edilebilecek tüm standartlara göre küreselleşmenin performansını ve geleceğini değerlendirirken en belirleyici etmendir. Paradoks ise şurada yatıyor; bir taraftan küresel kapitalizm, küresel ısınma ve diğer ekolojik bozulmaların tek başına müsebbibiyken diğer taraftan küresel ve bilimsel iş birliği bu gelişmelerin negatif etkilerini azaltmada olmazsa olmaz görünmektedir.

Küreselleşmenin diğer yanlarının etkileri (insanların, fikirlerin ve bilginin hareketliliğinde ilerlemeler gibi) daha az belirgin olsa bile siyasi açıdan baktığımızda; küresel kapitalizm demokrasiyi, elitlerin hesap verebilirliğini ve siyasetin gücünü zayıflatmış görünmektedir. Önde gelen filozoflar küresel kapitalizmin demokrasiye ve düzgün şartlarda yaşama verdiği zarar konusunda

[14] Noah Smith, “The Dark Side of Globalization: Why Seattle’s 1999 Protesters Were Right,” *The Atlantic*, 6 Aralık, 2014, <https://www.theatlantic.com/business/archive/2014/01/the-dark-side-of-globalization-why-seattles-1999-protesters-were-right/282831/>.

[15] Pranab Bardhan, “Does Globalization Help or Hurt the World’s Poor?” *Scientific American*, 6 Mart, 2006, <https://www.scientificamerican.com/article/does-globalization-help-o-2006-04/>.

endişelerini –ve hatta korkularını– dile getirmişlerdir. Guehenno'nun kitabından pek de uzun sayılmayacak bir zaman sonra Britanyalı filozof John Gray'in, *Sahte Şafak: Küresel Kapitalizmin Aldatmacaları (False Dawn: The Delusions of Global Capitalism)* adlı, serbest piyasa kapitalizminin küreselleşmiş versiyonuna getirilen en güçlü eleştirilerden biri olan ve ulus devlet çatısı altında sosyal demokrasinin varlığının ancak Keynesyen ekonomi politikalarıyla mümkün olabileceğini savunan kitabı yayımlandı. Gray'e göre serbest piyasa ya da "görünmez el" ekonomisi, pek çok kez hatalı olduğu kanıtlanmış yanlış bir ideolojidir. Bu sistem her zaman güç zoruyla kurulmuştur ve muazzam bir insani çileye yol açmaktadır. "Gerçek şu ki serbest piyasalar devlet gücünün ürünüdür ve ancak güvenlik ve ekonomik risklerin kontrol altına alınması gibi insani talepler siyasi bir ifade kazanmadıkları şartta varlığını sürdürebilmektedir."^[16] O halde, ironik bir biçimde "[Ö]zgürlüğü sınırlanmış pazar her toplumda normken, serbest piyasalar yapay olanın, dizaynın ve siyasi zor gücünün ürünleridir." Eğer serbest piyasa -ulus-devlet gibi ortak tarih, çıkarlar ve kaderi bulunan bir topluluk içinde bile- zor kullanıcı bir süreçse bütün küreyi serbest bir pazara dönüştürmek için ne tür bir cehennem ateşi yakılmalıdır?

Birleşmiş Milletler'in Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı'nın 2020 tarihli raporunda şöyle bir uyarı bulunuyor: "Artan eşitsizlik huzursuzluk doğurdu, siyasi farklılıkları derinleştirdi; bu durumun şiddetli çatışmalara yol açması muhtemeldir."^[17] Raporda aynı zamanda büyük demokratik toplumlarda popülizmin ya da etno-kültürel milliyetçiliğin tehlikeli yükselişi de vurgulanıyor. Düşünürler, bu yereliliğin sebebinin ekonomik mi yoksa kültürel mi olduğu konusunda ayrışıyorlar.^[18] Dünya genelindeki 1991 yılında 36 milyon olan göçmenlerin sayısı 2005'te 191 milyona, 2020'de ise 272 milyona yükselmiştir.^[19] Hem ABD'de hem de Birleşik Krallık'ta gelirden ziyade "insanların oy tercihlerinin en istikrarlı belirleyeni eğitim seviyesi oluşturmaktadır" ifadesi de kültürel açıklamaları destekler niteliktedir. Küresel düzeyde Birleşmiş Milletler'e, uluslararası aktörlere ve küresel çapta iş birliğine olan güven azalmaktadır ("güven duymayanların" yüzdesi 2000 ile 2010 yılları arasına 40'tan

[16] John Gray, *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism* (New York: The New Press, 1998), 17.

[17] Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (DESA), "World Social Report 2020: Inequality in a Rapidly Changing World" (United Nations, 2020), 20; www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report2020-FullReport.pdf.

[18] a.g.e, 51.

[19] Rapor'da şu ifadeler geçmektedir: "Gelişmiş ülkelerde son dönemdeki popülist söylemlerin önemli bir bileşenini küreselleşmeye karşı gösterilen tepki unsuru oluşturmaktadır. Muhtemeldir ki eşitsizlik, emek piyasasındaki güvensizlik ve diğer ekonomik kaygılar, kültürel ve demografik etmenlerle birlikte popülizmin yükselişinde rol almışlardır." United Nations World Migration Report 2020, https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf.

48'e yükselmiştir).^[20] Sonuç olarak, sürecin ekonomik boyutu, her ne kadar önemli olsa da Kuzey kürenin ülkelerinde küreselleşme karşıtlığına doğru yaşanan büyük sıçramayı açıklamada tek başına yeterli değildir.^[21]

Pek çok düşünür uzun zamandır küreselleşmenin en kötü sonuçlarının ekonomik eşitsizlik ve zor kullanıcı kurumlardan çok daha derin olduğunu iddia etmektedir: Sefilliğin kimse tarafından tasarlanmamış olmasına rağmen neredeyse herkes tarafından hissedildiği koşullarda her yeri sarmış bir güvensizlik, toplumsal yaşamın zarar görmesi, demokrasinin boş bir vaade dönüşmesi ve suçlamak için günah keçileri arayan kızgın gruplar. Sosyolog Zygmunt Bauman şöyle yazar: "Küreselleştirici süreçlerin ayrılmaz bir parçası, giderek artan bir uzamsal ayrışma, bölünme ve dışlanmaya gidilmesidir." Burada kastettiğinin örneğini görmek için gelişmekte olan ülkelerde herhangi bir kente bakılabilir; Kuzey kürenin zengin azınlığı en yozlaşmış mahallelerini yeniden üreten korunaklı sitelerinde yaşarken, kentli yoksullar ve kırsaldaki kalabalıklar çevre kirliliği cehennemini yaşar, güçsüzleştirilir ve dini ve ruhsal alt-üst oluşlar yaşarlar. Dahası, terörizm, aşırı milliyetçilik, dini fanatizm ve diğer kabilecilik biçimlerinin de küreselleşmenin ayrılmaz bir ürünü olduğunu ileri sürer. "Küreselleşmenin alıcıları olan insanların tecrübelerini yansıtan ve ifade eden neokabileci ve köktenci eğilimler, en az bolca alkışlanan küreselleşmenin zirvedekilere özgü "hibritleşmiş" zirve kültürü [*top culture*] kadar küreselleşmenin meşru çocuklarıdır."^[22]

Küreselleşmenin geriye döndürülmesinin en ikna edici ve uzun süreli savunucularından biri Filipinli sosyolog, çevreci ve siyasetçi Walden Bello'dur. Bello'nun bakış açısına göre en temel sorun; "savaş sonrası tüketim talebinin yükselmesi, Avrupa'nın yeniden inşası, ABD'nin askeri harcamaları ve sömürgecilikten kurtulan ülkelerin hızlı ekonomik kalkınmaları" gibi ABD'de "kapitalizmin altın çağını" yaratan faktörlerin 2. Dünya Savaşı sonrasında bir araya gelmesinin sonucu olan kapitalist-endüstriyel aşırı üretimdir.^[23] Bu cicim ayları, Keynesyen ekonominin öngöremediği ya da açıklayamadığı stagnasyon ve enflasyon ikiz krizleri ile birlikte sona erdi. Aşırı üretim sorununu çözmek için kapitalist elit üç çözüme yoğunlaştı: Neoliberal yeniden inşa, küreselleşme ve finansallaşma. Aşırı üretim ve düşen karlılıkla başa çıkmak için Çin gibi kapitalist olmayan ya da yarı-kapitalist bölgeler, ucuz işgücü, ham madde ve yeni pazarlar sağlamaları için küresel ekonomiye dahil edildi. Finansallaşma yani

[20] US DESA, "World Social Report 2020," 167.

[21] World Migration Report 2020, 52.

[22] Zygmunt Bauman, *Globalization: The Human Consequences* (Cambridge: Polity Press, 1998), 3.

[23] a.g.e., 4-5.

kredi yaratımı ve spekülasyon (antik çağdan beridir özü itibarıyla tefecilik/fazizcilik olarak bilinen süreç) daha yoğun hale geldi, Marx konuyla ilgili olarak şunu söylemektedir:

Para ve sermaye sahibi için üretim süreci, kaçınılmaz bir ara parça, para kazanmak için katlanılması gereken bir angaryadan başka bir şey değildir. Dolayısıyla kapitalist üretim şekline sahip her ülke, dönem dönem üretim sürecini dahil etmeden para kazanmak için ateşli bir çabaya tutulur.^[24]

Bu da 2007-2009 finansal krizine ve Büyük Resesyon'a yol açmış ve Obama döneminde Keynesyen ekonomiyi yeniden canlandırmıştır – fakat daha da önemlisi, küresel elitler küreselleşmenin geriye döndürülmesini istemeye başlamıştır. Bello'ya göre küreselleşmenin istikrarsızlığına katkıda bulunan en önemli faktörler arasında yabancı pazarlara bağımlılık ve aşırı üretim bulunmaktadır. Küreselleşmiş kapitalist ekonomi kırılğan, krizlere yatkın ve en nihayetinde yıkıcıdır çünkü bölgesel ekonomilerin kalın halatlarının aksine ince uzun ipliklerle bir arada durmaktadırlar.^[25]

Küreselleşmeden, ekonomik milliyetçilik ya da bölgeselcilik gibi yollardan geri dönülmesine dair argümanlar hem soldan hem de sağdan gelmiştir. Sağ; Amerikan istisnailiği ve bağımsızlığı ideolojisinin yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerden hem kalifiye hem de vasıfsız olarak gelen göçmen işçilerin sayısındaki artıştan ve var olan işlerin bu ülkelerin ucuz pazarlarına taşınması sonucunda ortaya çıkan iş ve statü (yukarıda bahsettiğimiz, kapitalizmin tesadüfi altın çağında geçici kazanım sağlamış) kaybından dolayı ekonomik küreselleşmeye karşı çıkmıştır. Sol ise ekolojik sorunlar, işçi hakları ve Wolin'in tersine totaliteryanizmin yükselişi olarak adlandırdığı demokrasinin erozyonu meseleleriyle ilgilenmektedir.

Muhafazakâr Argüman: Gerçek Serbest Piyasayı, Toplumu ve/veya Ulusal Karakteri Kurtarmak Adına Küreselleşmeden Uzaklaşmak

Kapitalizmin kalbi ABD'deki küreselleşme karşıtı muhafazakâr eleştirilerden başlayalım. Siyaset bilimciler küreselleşme karşıtı grupları birkaç kategoriye ayırıyor. Bu konuda çok sayıda ve birbirini dışlayan eleştiriler mevcut. Solcu eleştirilerde olduğu gibi (ve doğru bir şekilde) küresel kapitalizmin aslında bir serbest piyasa değil, büyük sermaye ile hükümetler arasında rantçı bir anlaşma olduğunu iddia eden serbest piyasa savunucusu liberteryenler bulunuyor.

[24] Karl Marx şurada alıntılanıldığı şekliyle: Bello, *Capitalism's Last Stand*, 8.

[25] Bello, *Capitalism's Last Stand*, 23.

Bu rantçı anlaşma sayesinde ucuz pazarlara kolayca erişimin garanti altına alınması ile büyük sermaye özgür ve adil bir rekabetle karşılaşmaktan kurtuluyor. Daha az radikal muhafazakârlar, kapitalizmi ve büyümeyi desteklerken “daha az rekabetçi pazarların varlığına bağımlı olan işçilerin ve toplumların üzerindeki olumsuz etkilerini dindirmek için değişimin hızını düşürmeyi” hedefliyorlar. Topluma, aileye ve toplumsal ahlaka değer veren toplumsal/siyasal muhafazakârlar, küreselleşmeye karşı memnuniyetsizdir, zira insanların küresel piyasanın insani olmayan kuvvetlerine maruz kaldığında toplumun, dayanışmanın ve cumhuriyet değerlerinin yıkımından endişe duymaktadırlar. James Rogers bu toplumsal muhafazakarların endişelerini güzel bir şekilde açıklıyor:

Bu bakış açısına göre piyasa sisteminin maliyeti kendisini toplumdaki dayanışmanın azalması şeklinde gösteriyor. Farklı yorumcular bu toplumsal maliyetlerin farklı veçhelerini vurguluyorlar. Bir çizgide duranlar emeğin metalaşmasını yerel toplulukların kendi aralarında sahip oldukları birlikteliği yok ettiğinden dem vuruyor. Bu bakış açısının bir versiyonuna göre, piyasa ve üretici ile tüketici arasındaki anonimlik, insanların karşılıklarını ister istemez kendi içinde bir amaç değil, ancak bir araç olarak görmelerine yol açıyor. Bazıları da piyasanın, gündelik hayatımızda karşılaştığımız insanlar hakkında nasıl düşündüğümüzü değiştiren semiyotik bir ortam oluşturduğunu ekliyor. Bunun sonucunda da toplumsal yaşam insanilikten uzaklaşıyor ve alışveriş odaklı hale geliyor. Sonuç ise izolasyon ve kuralsızlık/değerden yoksunluk [*anomie*] oluyor. Diğerleri küresel pazarın büyüklüğüne vurgu yapıyorlar: Modern öncesi pazarlardan farklı olarak günümüzün küreselleşmiş ekonomisinin büyüklüğünün üreticiler ile tüketicilerin birbirlerine yabancı olmalarına yol açtığını iddia ediyorlar. İki kişi arasındaki tek aracı fiyat haline geliyor. Bu durum yerel pazarlardaki yüz yüze işlemlerin aksine ekonomik işlemlerin, belirli bireylerin spesifik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, uygun hale getirilmesini önüyor. Sonuç olarak da bu değişim, yerel düzeyde bile, sahici toplulukların sürdürülebilmesi ihtimaline zarar veriyor: Yerel üretim binlerce mil uzakta olabilen tüketiciler için üretim halini almış oluyor. Bu bakış açısına göre yerel pazarlardaki yakın ilişkiler modern piyasa sisteminde kayboluyor.^[26]

Yerel toplum yapısına ve birliktelik duygusuna verilen zararlardan çok, (başka bir muhafazakâr grup olan) ekonomik milliyetçiler, ulusal kimliğin dışarıdan gelen göçle aşındırılmasından ve küresel kurumların politikalar ve kültür

[26] James R. Rogers, “Understanding the Conservative Split Over Globalization,” *Law and Liberty*, 20 Aralık, 2017, <https://lawliberty.org/understanding-the-conservative-split-over-globalization/>.

üzerinde gittikçe artan gücünden endişe duyuyorlar; bu son eğilim Brexit'teki milliyetçi kaygılarda kendisini göstermektedir. Bu iki endişe birbirlerini tamamen dışlamazlar fakat yine de aynı şey değildirler, zira ABD'nin küreselleşmeden önceki ulusal kapitalizmi zaten yerel grupları ve aile dayanışmasını ve etik normları büyük ölçüde ortadan kaldırmıştı. Aşıkardır ki liberteryenler, komüniteryenler ve ekonomik milliyetçiler küreselci ideolojiye karşı muhalefette ortaklaşmış olsalar bile çok az konuda uzlaşa içindedirler.

Sol-Liberal Argüman: Çevreyi, Demokrasiyi ve (Batı-dışı) Yerel Kültür ve Ekonomileri Kurtarmak Adına Küreselleşmeden Uzaklaşmak

Son beş yüzyıldır, sosyolog İmmanuel Wallerstein'ın dünya-sistemleri teorisinde ileri sürdüğü gibi dünya kapitalist bir merkez (Atlantik dünya, kimi zaman Kuzey Küre olarak da adlandırılır) ve küresel bir çevreden [*periphery*] (kimi zaman Güney Küre denir) oluşmaktadır. Küreselleşmenin etkisi küresel çevrede özellikle de küresel sermayenin saldırısına ve ayartmalarına, piyasanın yıkıcı dalgalanmalarına karşı durabilecek kurumsal ve siyasi kapasiteden yoksun olan Güney küresi ülkeleri için çok daha büyük olmuştur. Küreselleşmeye karşı solcu iddiayı kısaca özetlemek için çevreden bir isim olan ve 2004 tarihli monografisinde küreselleşmeden uzaklaşmak için çok katmanlı bir savunma geliştiren ve bu kavramı [*deglobalization*] başlığa taşıyarak kavramı popülerleştiren Filipinli Walden Bello'nun görüşlerine bakabiliriz. 2008 tarihli bir makalesinde Bello, "Küresel kapitalizmin dinamikleri doğası gereği ekolojik açıdan yıkıcıdır" der. Daha yakın tarihli kitabı *The Last Stand of Capitalism: Deglobalization in the Age of Austerity* (Kapitalizmin Son Çırpınışı: Kemer Sıkma Çağında Küreselleşmeden Uzaklaşmak)'de daha önceki argümanlarını, geçen yıllardaki vahim olaylar ışığında geliştirmiştir ve "küreselleşmeden uzaklaşmış kapitalist olmayan ekonomik aranjmanların iklim değişikliği sorununa ve diğer çevresel yıkımlara karşı çözümün kilit bir parçasını oluşturduğu görünmektedir" iddiasında bulunmuştur.^[27] Küresel kapitalistler zorunlu karbon sınırları gibi hükümetlerin empoze ettiği önlemlere karşı direnirken, Güney kürenin gelişmekte olan ekonomilerindeki elitler "Kuzey'den miras olarak alınan yüksek büyüme-yüksek tüketim modelinden sapmak için istekli görünmemektedir."

Eğer Keynesyen düşünce demokrasi tarafından sınırlandırılmış gözetim altındaki bir kapitalizm tasavvur ettiyse, ABD'li önde gelen siyaset felsefecisi Sheldon Wolin'e göre neoliberal dünya düzeni çok uluslu şirketlerin ekonomik maksimizasyonları tarafından kısıtlanmış kontrol altındaki bir demokrasi tasavvur etmektedir. Wolin'e göre küreselleşme lidersiz ve kaçınılmaz bir

[27] Bello, *Capitalism's Last Stand*, 164.

süreç değildir. Nitekim anayasal ilkeler ve demokrasi yerine bir “güç hayalı”ni sahiplenen ve sahip olduğu bin askeri üssü ile küresel çapta topyekün bir güç projeksiyonunun (ki bunu fiilen iki Körfez Savaşı’nda göstermiştir) ve nihayet de 11 Eylül saldırıları sonrasında ilan edilen sonlandırılmaz bir Terörle Küresel Savaş’a neo-muhafazakar elitlerin etkisiyle giren Soğuk Savaş sonrası ABD’sinin, onun tabiriyle, “tersine totaliteryanizm”e [*inverted totalitarianism*] evrilmesidir. Bu saydıklarımız ve diğer araçlarla küresel çapta süper güce sahip olma istenci ABD’de yurt içinde demokrasinin ve anayasal kısıtlamaların zayıflamasına yol açtı:

Tersine totaliteryanizm, şirketlerin kendilerini yurt içinin “özel teşebbüs”ü ile sınırlı, yalnızca ekonomik bir fenomen olarak tanımlamayı bırakıp devletle küreselleştirici bir ortaklığa girişmesini ifade eder: Ki bu şirketin ve devletin ikili bir transmutasyonudur. Şirketler siyasileşirken devletler de daha fazla piyasa odaklı hale gelir. Bu yeni siyasi amalgam, yerel siyaseti şirketlerin ve devletlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde rasyonelleştirir ve yine bu çıkarları gittikçe istikrarsız ve rekabetçi hale gelen küresel ortamda korur ve yansıtır.^[28]

Bu konu yalnızca ABD ile ilgili değildir; herkesin küreselleşmenin, demokrasi de dahil olmak üzere, her türlü katılımcı siyasete karşı olduğunu düşünmesine yol açan küreselleşmeye içkin bir şey vardır. Uzmanlar sürekli olarak kendilerinin uzman oldukları ya da o an için üzerine yoğunlaştıkları konuda halkın eğitilmesi gerektiğini dile getirmektedir – ve her biri uzun bir ustalaşma gerektiren bu gibi konuların sayısı çok kolay bir şekilde binleri bulabilmektedir. Bu ise en iyi koşullarda bile kaçınılmaz bir biçimde “uzmanların hakimiyeti”ne yol açar. Bu aynı zamanda azcık dahi olsa bilgili bir şekilde karar verebilmek için kolay tüketilebilsin diye herhangi bir spesifik alanın uzmanı değil genel olarak bilgi aktarımı konusunda uzmanlaşmış insanlar tarafından sürekli olarak yeni bir pakete büründürülen soyutlaştırılmış bilgiye dayanması gerektiği anlamına da gelir. Bu durum ise katılımcı demokrasi ya da kalabalıkların en aşağı dürtülerini bastırıp içlerindeki en iyi olanlara ilham kaynağı olan ve güç kazandıran liderler yerine ünlü olanların yükselişine ve popülizme zemin hazırlar. Böylesi şartlar altında en bilgili insanların bile hareketlerini temellendirdikleri bilgi; insanların çevrelerindeki, ailelerine ve toplumlarına dair sahip oldukları bilginin aksine hayli soyuttur; doğal, elle tutulur ve çok boyutlu olmaktan uzaktır.

Son olarak, küreselleşmenin belki de en mühim insani sonuçları kültürel ve dinidir. Müslümanlar için -diğer yaşam tarzlarıyla ilgili endişe duyanlarda

[28] Sheldon S. Wolin, *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*, yeni baskı. (Princeton: Princeton University Press, 2018), 238.

olduğu gibi (örneğin Çinliler, Hindistanlılar, Afrikalılar ve Kuzey kürenin pek çok vatandaşı)- küreselleşme, kendilerine has yaşam tarzlarında en çok değer verdikleri şeylere karşı eşine rastlanmamış bir kültürel tehdit oluşturmuştur. Kendi şirketlerinin harap ettiği topraklardan gelen göç tarafından tehdit edilen Batılı toplumlar son iki yüz yıldır elleriyle dağıttıkları zehri atmaya başladılar. İçgörü sahibi düşünürler, küreselleşmenin mevcut evresinin Batı-dışı toplumlar için oluşturduğu kültürel açıdan yok olma tehdidinin farkına varmaya başladılar. Saygın antropolog Clifford Geertz şöyle yazmıştır: “Yeni bir tür siyasete ihtiyaç duyduğumuz görülüyor; etnik, dini, ırksal, dilsel, ya da bölgeye dair öne çıkanların irrasyonel, arkaik ve köhne ya da bastırılması, aşılması gereken bir şey olarak görülmediği bir siyaset biçimi... Bunun için de barbarlıktan ya da insanlık tecrübesinin daha erken evrelerinden günümüze kalmış kalıntılarını gibi değerlendiren şeytanlaştırıcı ve ne olduğunu anlamadan olumsuz davranan yaklaşımdan farklı bir tutum geliştirmek gerekiyor.” Geertz daha iyi bir tutumla ya da eğitilmiş hale geldikçe kültürlerin, dillerin, yaşam biçimlerinin, geçim kaynaklarının yok edilmesi sorunun çözüme kavuşacağını düşündüyse naiflik etmiştir. Antropolog, başka bir yazısında bir ikilemeden söz eder: Dünya “aynı anda hem daha küresel hem de daha ayrılmış hem daha karşılıklı bağımlı hem de karmaşık bir biçimde parçalanmış hale geliyor. Öyle ki, bu karşıt süreçlerden biri hızlanırken diğeri de yükselişe geçiyor.”^[29] Nasıl oluyor da diğer yaşam biçimleri yok edilirken ya da temellerinden dönüştürülürken ve insanlar daha fazla Batılılaşırken daha da bölünmüş olabiliyorlar? Küreselleşme uyumlu bir köy üretmiyor; insanlar aynı dili konuşmayı öğrendikçe ve aynı arzulara sahip oldukça ve aynı şeyler için rekabet ettikçe, eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin daha fazla farkına varmaya başlıyorlar.

Açık Sorular

Küreselleşmenin lokomotifi ekonomi olsa da asıl varlığı ve uzun dönemli etkisi ekolojik, toplumsal, psikolojik, duygusal, siyasi ve kültürel. İnsanların duyarlılıkları, beklentileri, sevgileri, korkuları, duyguları, bilgi kaynakları, ilişkilerinin derinliği ve kapsamı, hane halkı büyüklüğü, ailevi ilişkileri, evlenme oranı, çocuk sayısı, aileye ve topluma düşkünlükleri, çevreye etkileri, dini ritüeller hakkındaki bilgileri ve bunların uygulanmasında derin bir dönüşüm yaşanmıştır.

Küreselleşmenin en tartışmaya kapalı etkisi hızlı bir şekilde gerçekleşen ve sürdürülmesi mümkün olmayan ekolojik yıkımdır. Güney küresindekiler,

[29] Richard A. Shweder, “Geertz’s Challenge: Is It Possible to Be a Robust Cultural Pluralist and a Dedicated Political Liberal at the Same Time?” in *Law without Nations*, ed. Austin Sarat, Lawrence Douglas ve Martha Merrill Umphrey (Stanford: Stanford University Press, 2011), 185-231.

Kuzey'dekileri hem kıskanıyor hem de hayranlık besliyorlar, Kuzey'dekilerin yaşam tarzına sahip olmak istiyorlar. Bu ise objektif açıdan imkansızdır. ABD vatandaşları dünya nüfusunun yüzde 5'ini oluştururken dünyanın kaynaklarının neredeyse yüzde 35'ini tüketiyorlar. Yeni ekonomilerin gelişimleri bile küresel Kuzey'deki gürbüz tüketicilere bağımlı haldedir. Modern liberalizm ve kapitalizm tüketim kültürünün hâkim olduğu tüketimin bir yaşam biçimine bağımlıdır ki bu yaşam tarzını Amerikalılar kendilerine hak görürler. Bu bireyci ve materyalist yaşam biçimi, varlığımızın devamı için ihtiyaç duyduğumuz halde büyük bir tehlike altında olan daha geleneksel kültürlerde yaşayan geriye kalan yüzde 70-80'lik kesimi de kapsayabilmesi için birkaç tane daha gezegen gerekirdi. Ayrıca, sanayileşme ve modern yaşam ile doğrudan ve koparılamaz bir biçimde ilişkili olan antropojenik iklim değişikliği hali hazırda dünyamıza muazzam bir zarar vermiş durumdadır. Daha sık karşılaşılmaya başlanan pandemi gibi küresel tehditler de emek ve sermayenin küresel dolaşımıyla güç kazanıyor ve belki de başlı başına küreselleşmenin ölüm fermanını hazırlıyorlar.

Buna karşın çelişkili bir biçimde, kültürel ya da ulusal sınırları tanımayan ekolojik sorunların, doğal afetlerin ve küresel salgınların çözümü, küreselleşmeden uzaklaşmanın zarar verdiği küresel iş birliğini gerektiriyor. Giderek artan dünya nüfusunun varlığını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyulan bilgi küresel boyutta üretilip tüketilmektedir. Küreselleşme ile birlikte kültürlerarası etkileşimler sıklaştı ve Batılı liberalizmin hegemonyası altında olsa bile Batı-dışı kültürler yeni sesler oluşturabildiler. Her ne kadar bu kültürel tezahürleri eleştirenler bu yenileştirilmiş kültürlerin Batılı kültürlerin aynadaki yansıması ya da onlara karşı yüzeysel tepkiler olduğuna dikkat çekse de küreselleşmenin diyalog, yeniden tasdik ve yeni dayanışma biçimlerinin oluşması için sunduğu fırsatlar (özellikle internet ve sosyal medya) eşsiz ve kuvvetli görünmektedir.

Müslüman ulema ve kanaat önderleri –peygamberlerin varisleri– son derece değişken bir dünyaya nasıl karşılık vermelidir? Sosyal bilimlerin ortaya attığı değişmez yasalar sonuca karar veremezler; karar mercii yalnızca doğru akıl ve doğru eylemi ödüllendiren kutsal iradedir. İsaabetli eylemler gerçekleştirilirse küreselleşmeden uzaklaşmanın hissedilen gelişi hayırlı bir başlangıca (Allah'ın izniyle) dönüşebilir. Böylece ortak geleceğimiz, her gün başka bir Müslüman gruba karşı işlenen korkunç kötülüklerle dolu ve bu grupların tıpkı kesimhanedeki koyunlar gibi büyük bir şaşkınlık içerisinde öndekini bıçağa doğru ağır ağır iterken kendi sırasını getiren bugünkü inanılmaz durumdan daha iyi olabilir.